

Az egyenlőség kérdésköre

A felvilágosodás korának angol és francia gondolkodói a 17–18. században vetették meg a modern természetjog, a szabadság princípiumának kidolgozásával a forradalmian új egyenlőségeszmény alapjait. A rendi-nemesi társadalom lépcsőzetes egyenlőségének mindaddig magától értetődő hierarchizált világát, a 17. sz-i angol és németalföldi előzmények után, a 18. sz. utolsó harmadában a francia és az amerikai forradalom a gyakorlatban is rombolta a középkori társadalom által hitt és vallott, keresztények Isten előtti egyenlősége szekularizált változatának, a törvény előtti egyenlőségnek és a polgári szabadságjogokban való részesedés egyenlőségének programként való meghirdetésével. A felvilágosodás eszméi kovászává váltak az európai monarchiákban szükségessé váló változtatásoknak is, így eljutottak a Habsburg Birodalomba, s annak keleti felébe, Magyarországra is. II. József felvilágosult abszolutizmusának tapasztalatait ismerve, a jakobinus mozgalom bukása után, a közjogi vitával is terhelt reformkorban Széchenyi és Wesselényi vizsgált művei vezérfonalul szolgálhatnak a változások szükségességét felismerő liberális nemességnek a felvilágosodás eszméihez, ezen belül az egyenlőség eszméjéhez való viszonyának megismeréséhez is.

A középkorban a társadalom minden tagjára vonatkozó egyenlőség gondolata csak az Isten előtti egyenlőség kérdésében kapott teret, melynek a teljes lakosság alanya volt tekintet nélkül az egyes egyén gazdasági helyzetére, társadalmi pozíciójára. Eszerint mindenki a tizparancsolathoz mért cselekedetei alapján, egyenlő mértékkel méretik meg az utolsó ítélet napján. Ez a meggyőződés a katolikus Széchenyi munkáiban közvetlenül, leírva is megjelenik,¹ de a református erdélyi gróf gondolatmenetében is ki nem mondottan ugyan, de mindvégig érezhető súllyal van jelen. Ez az istenhit egyfajta morális akkumulátorként működve az ember emberhez való pozitív viszonyulására történő felszólításban mindvégig áthatja műveiket. A szerzők gondolatmenetének egyik kiindulópontja tehát a moralitás érvényessége, előfeltételként való megfogalmazása, mely Széchenyinél hangsúlyosabban a haszonelvűséggel társul, s az egyik morális kulcsgondolathoz, a példaadáshoz is elvezet. A példaadás természetes párjaként jelentkezik mindkettőjüknél a tanulás szükségszerűsége. A két magatartásforma feltételezi egymást. A példaadás alanya a nemesség, a tanulás pedig a parasztság és – csak látzólagos ellentétként – a nemesség.

Az Isten törvénye előtti egyenlőség szekularizált változata a világi törvény előtti egyenlőség kérdésköre. Bár véleményük megegyezik a probléma megoldásának halaszthatatlan voltáról, mégis jól nyomon követhető az egyenlőség szükségszerűségének különböző irányból való megközelítési módja. Széchenyi elsősorban a haszonelvűség felől, a téma gazdasági vonatkozásait jobban szem előtt tartva veszi nagytitka alá a kér-

dést. Érvelésének kiindulópontja itt is a hitel hiánya, melynek egyik legfőbb oka, hogy a magyar nemes adósként nem állítható bíróság elé, s így értelemszerűen nem is marasztalható el adóssága törlesztésének figyelmen kívül hagyása esetén.² Wesselényi a kérdést főleg történelmi-társadalmi oldalról vizsgálva jut el ugyanarra a végkövetkeztetésre. Ő a Dózsa-féle parasztháború vérbefojtásától vezeti le a szégyenletesnek tartott törvény előtti egyenlőtlenséget.³ A moralitás nevében, de a kor parancsát is felismerve hangsúlyozza: „Jó hogy most, 'a földes urak nem bánnak 's nem bánatnak rosszul, de bánhatnának; nem nyomorgatják, de nyomorgathatnák; nem kegyetlenkednek, de kegyetlenkedhetnek: még pedig, a nem eléggé szoros törvény' könnyű kikerülhetése mián olykor büntetlen”.⁴ Az évszázadok óta jobbágy-nemes viszonylatában fennálló patriarchális rendszert elítélve szükségesnek tartja, hogy törvény védje a parasztokat, akik az 1514-es törvények alapján nem tanúskodhattak, s nem folytathattak pert sem. Mindketten Arisztotelész véleményét vallják, mely szerint jobb a törvények, mint személyek uralma alatt élni,⁵ de felismerték, hogy az elfogult, hibás, esetleg csak túlhaladott törvények uralma egyes emberek, esetleg osztályok mások feletti uralmát szentesítheti. Az ennek a megváltoztatásához vezető út első lépésének a törvény előtti egyenlőség kimondását és garantálását tartották.

Mindkettőjük világgépe magas morális igényeket megfogalmazó kötelességcentrikus, hierarchizált rendi-nemesi világgép. Mind Széchenyi, mind Wesselényi történelmileg adott alaphelyzetként fogja fel a társadalmi különbségeket úgy, hogy a szisztémát – legalábbis rövid távon – csak korrigáló, a rendszer arcukat alapvetően megváltoztatni nem akaró intézkedéseket sürgetnek. Két fogalom felmerülése – közvetve ugyan, de – már túlmutat ezen. Az egyik a hazafi, mely gyűjtőfogalomnak is felfogható, magába olvasztva nemest és parasztot egyaránt társadalmi helyzettől függetlenül, egyedül a haza iránti érzésre apellálva. A polgár társadalmi különbségeket elmosó fogalmának használata feszültséget gerjeszt, különösen Széchenyi munkáiban (lásd: a programként megfogalmazott polgári mentalitás számonkérése a nemességen), amely elkerülhető lett volna, ha a társadalmi hierarchia lebontását sugalló fogalmat, rímelve a politikai jog-egyenlőségről alkotott nézetükre, csak programfogalomként használták volna.

Széchenyi a *Hitelben* a lakosság túlnyomó többségét kitevő parasztság alacsony műveltségi szintjére hivatkozva egyáltalán nem tartotta kívánatosnak a társadalom minden rétegének azonos politikai jogokhoz való juttatását. Wesselényi a *Balítéletekről* c. munkájában a Széchenyinéél árnyaltabban és nála jobban kibontva fejt ki lényegében azonos koncepcióját. A parasztság hivatalviselési és megyei képviseleti jogának engedélyezését – az esetleges veszélyeket is felismerve⁶ – feltétlenül szükségesnek tartja, országyűlési választói és választhatósági jogukat viszont Széchenyiehez hasonlóan alacsony műveltségi szintjükre hivatkozva (hangsúlyozva a szinte kizárólagos nemesi felelősséget) ő sem tartja időszerűnek.⁷

Mindkét szerző a közteherviselés tárgyalásában a politikai jogok mellett a kötelesség kérdésével is foglalkozik. Széchenyiehez hasonlóan Wesselényi is a nemesség morális kötelességének tartja a közteherviselés megszavazását. Ám hangsúlyozza, hogy a közteherviselés igénye nem jelenti, hogy a nemesség addig nem járult volna hozzá az ország terhei csökkentéséhez.⁸ Ennek ellenére ő is a társadalmi béke megőrzéséhez nagyban hozzájáruló fontos gesztusértékű cselekedet szükségessége mellett száll síkra.

A gazdasági élet fellendítésének egyik előfeltételeként külön figyelmet szentel mindkét szerző a tulajdon szabadságának mindenkit egyenlően megillető jogára. Wesselényi elengedhetetlenül szükségesnek tartja a parasztok birtokbírhatási jogát⁹ –

nemcsak mint az emberhez méltó élet egyik fontos kitételét, hanem mint a hatékony földművelésnek, s ezáltal közvetett úton a polgárosodásnak a kiindulópontját is. Széchenyi jóval nagyobb hangsúlyt fektet a kereskedők, iparosok tulajdonvédelmének szükségességére.¹⁰ Haszonelvű érveléssel a gazdasági élet fellendülését eredményező előfeltételtként követeli a kereskedelmi, üzleti élet biztonságát.

Széchenyi és Wesselényi is adótnak veszi (bár az egyes egyén érvényesülését tekintve igazságtalannak tartja) az élet minden területén megnyilvánuló esélyegyenlőtlenséget, nem kínál programot a kérdés megoldására. Az esélyegyenlőség hiánya ellenére – hangsúlyozzák mindketten – nem zárultak le a társadalmi és gazdasági felemelkedés útjai. Ezek az utak azonban csak az egyéni, személyes felemelkedés útjai.

Összegezve tehát megállapítható, hogy a két szerző nézetei az egyenlőség kérdésköréről lényegében megegyeznek. Különbségek jórészt csak a kérdés megközelítésében adódnak köztük (l. Széchenyi haszonelvű felfogását). Így tehát esetenként különböző érveléssel ugyan, de mindig ugyanarra a végeredményre jutnak. Mindezt az is alátámasztja, hogy liberális nemesként egyikük sem foglalkozik a társadalmi tulajdonviszonyokra vonatkoztatott egyenlőségnek még a gondolatával sem.

JEGYZETEK

- 1 *Széchenyi István*: Hitel. Pest, 1830. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Reprint Kiadás, Bp., 1991. 156–7.
- 2 *Széchenyi István*: Világ. Pest, 1831. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Reprint Kiadás, Bp., 1984. 409.
- 3 *Wesselényi Miklós*: Balítéletekről. Bukarest, 1833. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Reprint Kiadás, Bp., 1986. 215.
- 4 Wesselényi i. m. 64.
- 5 Wesselényi i. m. 66.
- 6 Wesselényi i. m. 232.
- 7 Wesselényi i. m. 231–2.
- 8 Wesselényi i. m. 185.
- 9 Wesselényi i. m. 231.
- 10 *Széchenyi*: Világ 68.